

Iš Panevėžio rajono laidojimo paminklų tyrinėjimų istorijos

Povilas Tebelškis

Šiuo metu Panevėžio rajono teritorijoje yra 33 archeologijos paminklai. Didžiausią jų dalį sudaro laidojimo paminklai - pilkapynai ir kapinynai. Jų yra 24: 9 pilkapynai ir 15 kapinynai, t.y. laidojimo paminklai sudaro 75% viso archeologijos paminklų skaičiaus, kuris, palyginti su kitais Lietuvos rajonais, yra labai negausus. Panevėžio rajone tėra tik trys piliakalniai: Bambinių (Krekenavos sen.), Papušių (Naujamiesčio sen.), bei Upytės (Upytės sen.), du alkakalniai: Burvelių (Krekenavos sen.) ir Budrionių (Miežiškių sen.), du archeologiniai akmenys: Naurašilių ir Kiaužerių (Smilgių sen.), viena senovės gyvenvietė - Tiltagalių (Karsakiškio sen.). Palyginti nedidelis senovės gyvenviečių (o tuo pačiu ir laidojimo paminklų) skaičius Panevėžio rajone žymia dalimi priklauso nuo šios teritorijos geografinės padėties. Panevėžio rajonas yra Vidurio Lietuvos lygumoje, kurioje dar II tūkst. po Kr. pradžioje tebuvo dirbamos tik sausesnės žemės didesnių upių kloniuose, pakilesniuose gūbriuose. Įmirkusio sunkios mechaninės sudėties dirvožemio tuo metu sausinti dar nepajėgta (1). Retai apgyvendinta teritorija gerai iliustruoja ir kitas rodiklis, vadinamas piliakalnio įsotinimo indeksu (t.y. tam tikros teritorijos piliakalnio aikštelių plotas kvadratiniais metrais, tenkantis vienam kvadratiniam kilometrui teritorijos). Vidurio Lietuvos lygumoje šis indeksas lygus mažiau kaip 5, tuo tarpu Žemaičių aukštumoje jis sudaro daugiau kaip 20 (2).

Laikas ir žmonės nepagailėjo archeologijos, ypač laidojimo, paminklų - pilkapynų ir kapinynų. Daugiau kaip pusė jų sunaikinta. Pilkapiai, gana aiškiai išsiskiriantys reljefe savo forma, jau seniai patraukė įvairių senienų mėgėjų dėmesį. Dalis jų sunaikinta tokiems "archeologams" ieškant radinių, kita dalis - nuskleisti, jų vainikų akmenys nurinkti, kad netrukdytų žemės darbams. Toks liūdnas likimas ištiko didžiąją dalį Panevėžio rajono pilkapynų: Gilbonių, Lepšių, Nevėžninkų, Pamarnakio, Pavašuokių (Jasvilonių), Rimiškių, Užubalio ir kitus. Apie kai kuriuos iš jų išliko tik paminėjimai spaudoje (Rimiškiai, Užubalis), iš kai kurių žinomi pavieniai radiniai (Nevėžninkai, Lepšiai). Beveik visi mūsų dienas pasiekę pilkapynai yra daugiau ar mažiau apardyti jau minėtų mėgėjų kasinėtojų, žemės darbų metu, laidojant mirusiuosius vėlesniais laikais (Pašiliai, Tiltagalčiai). Pilkapių skaičius pilkapynuose įvairus: nuo kelių (Raguva) iki 73 (Berčiūnai).

Kitą laidojimo paminklų grupę sudaro kapinynai (vėlyvesni vadinami senkapiais). Jie neišsiskiria reljefe, todėl dažniausiai aptinkami bei suardomi įvairių darbų metu: eksploatuojant karjerus, vykdant statybas, dirbant žemę. Kaip ir pilkapiai, amžiams bėgant jie buvo žalojami bei naikinami. Tai Burvelių, Ėriškių, Griniūnų, Lepšių, Putiliškių, Rimaisų, Upytės, Uliūnų, Vėžiškių ir kiti kapinynai. Kai kurie iš jų įrengti pilkapynų teritorijose, sunaikinant senesnius palaidojimus (Pašiliai, Tiltagalčiai, Pajuostis).

Šio straipsnio tikslas yra trumpai apžvelgti Panevėžio rajono laidojimo paminklų tyrinėjimų istoriją. Jie pradėti XIX a. pabaigoje, buvo tesiami prieš Pirmąjį pasaulinį karą, dalis paminklų tyrinėta tarpukario laikotarpiu. Intensyviai kasinėta aštuntajame - devintajame dešimtmetyje. Tyrinėjimai buvo labai nevienodos apimties, juos vykdė įvairūs mėgėjai, neturintys šiam darbui specialaus išsilavinimo, ir profesionalūs archeologai. Apie kai kuriuos ankstyvesnius kasinėjimus mus pasiekė labai menka informacija: tyrinėjimų ataskaitos paprastai nebuvo rašomos, išliko tik trumpos žinutės periodinėje spaudoje ar

įvairiuose moksliniuose leidiniuose. Beveik nieko negalima pasakyti apie tų kasinėjimų metodiką, aptiktų kapų įrengimą, įkapių išsidėstymą. Iš tarpukario metais vykdytų kasinėjimų mus pasiekė jau išsamesni tų darbų aprašymai, nors apie kai kurių paminklų tyrimus beveik nieko nežinoma. Tik pokario metų kasinėjimai buvo reikiamai fiksuojami ir galima tiksliau nušviesti jų rezultatus.

Trumpą Panevėžio rajono laidojimo paminklų apžvalgą yra pateikusi Panevėžio kraštotyros muziejaus darbuotoja archeologė A. Petrulienė (3). Jos straipsnyje trumpai apžvelgiama Panevėžio muziejaus istorija, supažindinama su archeologinių eksponatų rinkimo darbu, pateikiama informacijos apie tarpukario metais vykdytus archeologinius tyrimus (Lepšiuose, Pajuostyje, Upytėje, Rimaisuose), taip pat supažindinama su pokario metais tyrinėtais archeologijos paminklais, minimi juose aptikti radiniai. Nemažai paminklų kasinėjo ir pati straipsnio autorė. Plačiau aprašoma Barinės kapinyno (tyrinėto 1981-1982 m.), Jutiškių (Baroniškių) kapinyno (tyrinėto 1983 m.), Kiūčių (Linonių) kapinyno (tirta 1986 m.) medžiaga. Iš viso muziejaus įėgomis tyrinėta daugiau kaip 10 rajono laidojimo paminklų.

Šių paminklų tyrinėjimai šiame straipsnyje nebus aptariami. Nebus nušviečiami ir Berčiūnų pilkapyto tyrimai. Apie juos numatoma paskelbti atskirą straipsnį. Plačiau čia aprašomi pastaraisiais metais straipsnio autoriaus tyrinėti laidojimo paminklai - Tiltagalių pilkapytas bei Vilkų (Tauginaičių) kapinytas. Tyrinėjimų medžiaga pateikiama chronologiniu principu, iliustruojant ją kai kuriais būdingesniais radiniais. Straipsnio pabaigoje pateikiama Panevėžio rajono tyrinėtų laidojimo paminklų lentelė.

Pakalniškių pilkapytas. Prieš keliasdešimt metų Naujamiesčio apylinkėje, Kiršino ir Šuojos santakoje, buvo didelė pilkapių grupė, kuriuos žmonės dar vadino Milžinkapiais. Šie pilkapiai sulaukė didelio tyrinėtojų dėmesio. J. Puzinas mini, kad dar apie 1823 - 1829 m. juos kasinėjo keliautojas ir archeologas F. Dubua de Montpėreux (4). Smulkesnių duomenų apie šiuos kasinėjimus neturime, kitų archeologų darbuose apie juos informacijos visai nėra.

1893-1894 m. Pakalniškių pilkapytą tyrinėjo dailininkas R. Švoinickis. Tuo metu didelė dalis pilkapių jau buvo suarta. R. Švoinickis ištyrė tris pilkapius iš likusių dvidešimties. Minima, kad juose rasta ir sveikų griaučių, ir sudegintų kaulų. Iš radinių pažymėtina žalvarinė apyrankė, žiedai, diržas (5). Radinių likimas nežinomas. 1897 m. dar 13 pilkapių Pakalniškiuose ištyrė dvarininkaitė M. Butrimówna. Trumpa informacija apie jos vykdytus darbus yra paskelbta (6). Kai kuriuose pilkapiuose nieko nerasta, kai dešiniajame kuriuose rasti apardyti griautiniai kapai. Kai kuriuose pilkapiuose, matyt, buvo laidojama ir vėlesniais laikais, nes aptikti kapai su XVI a. vidurio sidabrinėmis monetomis. Turtingiausi kapai atkasti III ir XI pilkapiuose. III pilkapyje rasta: du žalvariniai plokšteliniai antsmilkiniai, apskrito pjūvio apyrankės, žalvarinė antkaklė trimitiniais galais, kryžiniai kabučiai ir kiti radiniai. XI pilkapyje prie sunykusių griaučių buvo turtingos įkapes: du žalvariniai antsmilkiniai, daug stiklinių karolių, du buoželiniai smeigtukai, dvi apyrankės, du masyvūs žiedai, lankinė emaliuota segė. Pastaroji išsiskiria iš kitų radinių savo puošnumu: segės lankelis ir kojėlė yra trikampo formos, lankelis pagražintas 6 trikampėmis duobutėmis, pripildytomis viršuje raudonos, apačioje mėlynos emalės. Radiniai priklauso II-III a. po Kr. Tuo laiku turi būti datuojami ir pilkapiai.

1909 m. Rusijos imperatoriškosios archeologinės komisijos narys I. Abramovas Pakalniškiuose kasinėjo ariamo pilkapio liekanas ir rado suardytus griaučius (7). J. Basanavičius savo autobiografijoje rašo, kad 1910 m. liepos 5 d. jis Pakalniškių kaimo laukuose iškasinėjo 5 kapus su degintais lavonais, o rastąsias žmonių kaukoles ir menkas įkapes paėmė Mokslo draugijos muziejun (8). Archeologinėje literatūroje įsitvirtinusi nuomonė, kad J. Basanavičius kasinėjo būtent šiuos pilkapius (9). Neaiškumą kelia tai, kad netoli nuo Raginėnų (dab. Radviliškio r.), kuriuose tais pačiais metais kasinėjo J.

Basanavičius, yra dar vienas Pakalniškių pilkapynas (vadinamas ir Kleboniškių vardu). 1928 m. šie pilkapiai buvo įrašyti į P. Tarasenkos sudarytą archeologijos paminklų žemėlapij, vėliau apie juos ilgą laiką nežinota. Tik 1981 m. jų vietą vėl lokalizavo archeologas M. Černiauskas. Nustatyta, kad Pakalniškių miške yra pilkapiai su akmenų vainikais. Beveik visų sampilų viduryje ankstesnių tyrinėtojų buvo iškastos duobės (10). Istorijos ir etnografijos muziejuje Vilniuje buvo radinių lentelė su užrašu: "Raginėnai ir Pakalniškiai. Rasta 1910 m. J. Basanavičius". Ar negalėjo J. Basanavičius 1910 m. kasinėti būtent Pakalniškių (Kleboniškių) pilkapius? Mūsų aprašomi Pakalniškių pilkapiai yra visai sunaikinti ir apie juos galime žinoti tik iš aukščiau aprašytų tyrinėjimų.

Nevėžnikų pilkapynas. Nevėžio upės dešiniajame krante, slėnyje, yra buvę keletas didesnių ir vienas mažesnis pilkapis. Šio amžiaus pradžioje, kasant žvyrą, rastas geležinis kirvis ir dvi segės. 1901 m. M. Butrimówna Nevėžnikuose ištyrė tris didelius pilkapius ir vieną mažesnį. Dideliuose pilkapiuose nerasta nieko, išskyrus netvarkingai išbarstytus kaulus. Mažesniajame sampile, kuriame buvo matyti ankstesnių kasinėjimų pėdsakai, rasta keletas mėlyno stiklo karolių, keturios apyrankės, geležinis kirvis (11). Nevėžnikuose aptikta ir lankinė žieduotoji segė. Tokios segės būdingos IV a. kapams. Jų dar rasta Upytėje ir Pašiliuose (12). Dalis Nevėžnikuose iškastų daiktų pateko į Varšuvos muziejų, o kitų likimas nežinomas.

Pamarnakio pilkapynas. Kaimo rytinėje dalyje, Marnakos krante, buvo 7 pilkapiai su akmenų vainikais. Sampilai siekė 10-14 m skersmens ir iki 1 m aukščio. 1909 m. rusų archeologas I. Abramovas kasinėjo 5 pilkapius, bet tik viename rado dviejų žmonių griaučius su V-VI a. papuošalais. Radiniai perduoti Rusijos imperatoriškajai archeologinei komisijai (13). Pilkapių liekanos vėliau, kasant žvyrą, sunaikintos.

Gilbonių pilkapynas. Šuojos upės dešiniajame krante šio amžiaus pradžioje yra buvę pilkapiai su akmenų vainikais. Žmonės juos vadino Kapmilžiniais (14). 1909 m. jau minėtas I. Abramovas čia kasinėjo suardytą pilkapį ir rado žmonių kaulų. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą kaimo gyventojai, kasdami rūsius bulvėms, rasdavo akmeninių kirvukų, kaukolių, įvairių geležinių daiktų. Jų likimas nežinomas. Darbininkai, Kapmilžiniuose kasdami šulinį, griovius pamatams, buvo radę žalvarinių diržų, sidabrinių pinigų (15). A. Tautavičius mini, kad čia bandė kasinėti skulptorius B. Bučas (16). Radęs žmonių kaulų. Per ilgą laiką dirbant ūkio darbus pilkapių liekanos sunaikintos. Radiniai rodo, kad pilkapių vietoje buvo laidojama ir vėliau - XIV-XVI a. 1994 m. Gilbonyse žvalgomuosius tyrinėjimus atliko S. Urbanavičienė, tačiau nieko nerado.

Gailiūnų (Medikonių, Voverynės) pilkapynas. Medikonių miške, ant Voverynės kalno, buvo 6 ar 8 pilkapiai su akmenų vainikais. 1913 m. rugpjūčio 16 d. vieną pilkapį bandė kasinėti žinomas piliakalnių tyrinėtojas L. Kšivickis. Pilkapis buvo apardytas jau anksčiau, nes tyrinėtojas jame, be pažaliavusio piršto kauliuko, nieko nerado (17).

Lepšių pilkapynas. Šalia kaimo kapinių ir iš dalies jose buvo keli pilkapiai su akmenų vainikais. Jau XIX a. antroje pusėje jie buvo ariami, rasta žmonių kaulų, geležinis kalavijas, žąslai, pasagų, kitų daiktų (18). Apardytus pilkapius 1921 m. kasinėjo panevėžietis mokytojas P. Bliumas ir rado šaukštinių antkaklių ir kitokių įkapių, kurios 1928 m. buvo perduotos Panevėžio muziejui (19). 1930, 1931, 1934 m. Lepšiuose kasinėjo Panevėžio muziejus bei mokyklos. Težinoma tik tai, kad rasta vėlyvų XIV-XVI a. kapų. Kita tyrinėjimų medžiaga mūsų nepasiekė. 1943 m. Kultūros muziejus (vadovas P. Kulikauskas) Lepšiuose ištyrė 4 perkasas (140 kv. m) ir aptiko XIV-XVI a. palaidojimų. Lepšių pilkapynas visiškai sunaikintas.

Rimaisų kapinynas. Prie kaimų ribos, Panendrės - Kraujupio krante, žemoje kalvoje, jau XX a. pradžioje ariant buvo randama arklių kaulų ir kitų radinių. 1937 m. rudenį Vytauto Didžiojo kultūros muziejus gavo iš Panevėžio muziejaus geležinių žąslų, balno kilpų, kamanų, diržo skirstiklių, rastų Rimaisuose. Kai kurie daiktai inkrustuoti sidabru ir

variu. Kelias dešimtis metų kapinyno teritorijoje buvo kasamas žvyras, todėl nesuardyti išliko tik nedideli ploteliai. 1938 m. likusią kapinyno dalį ištyrė archeologas J. Puzinas. Nesuardyti kapai rasti tik kapinyno pakraščiuose. Šiaurinėje dalyje buvo degintų žmonių kapai, o kitur laidoti žirgai (20). Degintiniai žmonių kapai ariant apardyti. Tik keliose vietose rasti mažiau apardyti penki degintiniai kapai. Juos sudaro 0,45-1 m skersmens apvalios formos duobės (iki 0,5 m gylio), užpildytos žeme su degėsiais, sudegintais žmonių kauliukais bei apsilūdžiusiais dirbiniais. Iš radinių paminėtinos įvijinės apyrankės, pasaginės segės aguoniniais galais, laiptelinių segių fragmentai. Radiniai datuojami XI-XII a. (21).

Jau už kapinyno ribų, prie pelkės, po viršutiniu 20-25 cm ariamos žemės sluoksniu, aptikta 7 m skersmens apvalios formos dėmė. Perdegusioje žemėje daug suodžių ir nedidelis kiekis smulkių angliukų. Kai kur perdegusios žemės sluoksnis siekia net 24 cm storio. Šio sluoksnio viduryje buvo nedidelių akmenukų grindinys. Daugumas akmenų nuo karščio suskilę. Grandinio vidurys šiek tiek aukščiau už jo pakraščius. Jokių radinių, išskyrus pavienius degintų žmonių kauliukus, nerasta. Reikėtų manyti, kad tai žmonių palaikų kremavimo vieta.

Į pietryčius nuo degintinių žmonių kapų buvo atidengti 12 nesuardytų žirgų kapų. Jie laidoti galvomis į vakarus, kniūpsti arba ant šono. Kai kuriuose kapuose (Nr. 2, 4, 6, 8, 10) jokių radinių neaptikta. Kituose žirgai palaidoti su įvairaus dydžio žalvariniais žvangučiais, skardelėmis, gintariniais karoliais. Atrodo, kad iširtas visas išlikęs kapinyno plotas. Šio kapinyno ypatybė yra ta, kad kituose kapinyuose raitelis buvo laidojamas kartu su žirgu, o Rimaisuose sudeginti žmonės laidoti netoli, atskirame kapinyne (22).

Upytės kapinynas. 1934 m., kasant kapinėms skirtame plote duobes, rasti griaučiai su IV a. po Kr. pabaigos - V a. po Kr. pradžios įkapėmis. Jos pateko į Panevėžio muziejų, o iš ten 1937 m. - į Kultūros muziejų. 1938 m. Kultūros muziejus (vadovas P. Kulikauskas) Upytėje atidengė 51 griautinį kapą. Mirusieji Upytės kapinyne buvo laidojami duobėse, kurių gylis siekė 0,63-1,5 m. Kapinynas užėmė didelį plotą, tačiau kapai išsidėstę gana retai. Mirusieji daugiausia laidoti galvomis į šiaurės vakarus (16 kapų), šiaurės rytus (10 kapų) ir pietvakarius (7 kapai). Keliuose kapuose, duobės dugne prie griaučių, gulėjo akmenys. Kape Nr. 8 pastebėti lentinio karsto pėdsakai. Rasta keletas dvigubų kapų: du vaikų, du suaugusiųjų kartu su vaikais, vienas suaugusiųjų kapas - Nr. 7, kuriame palaidoti vyras ir moteris. Šiame kape, 0,83 m gylyje, prie vienu

(moters) griaučių labai daug įkapių: ant kaklo - sidabrinė šauktinė antkaklė viela apvyniotais galais, antkaklės lankelio viduje gulėjo žalvarinė segė su keturiomis grandinėlėmis ir kabučiais galuose. Žemiau antkaklės - geležinė yla su medinio koto likučiais. Ant abiejų rankų užmauta po šešias juostines apyrankes. Kojų srityje skersai blauzdikaulių gulėjo dvi žalvarinių įvijų eilės. Prie šalia gulinčių vyro griaučių jokių radinių nerasta. Kituose moterų kapuose rasta žalvarinių antkaklių kūginiais ir šaukštiniais galais, žalvarinių lankinių segių lenkta kojele, juostinių pusapvalio ir trikampio pjūvio apyrankių, lazdelinių smeigtukų, versptukų, ylių, pjautuvų. Kadangi tyrimų metu aptikta akmenų vainiko dalis, daroma išvada, kad Upytėje būta pilkapių (23). Daugiausia kapų priklauso III-IV a. po Kr., nors yra ir V a. būdingų radinių. Radiniai saugomi Kaune, Vytauto Didžiojo karo muziejuje.

Pažalvaičių pilkapynas. Pilkapiai su akmenų vainikais buvo dešiniajame Nevėžio krante, nedidelėje kalvelėje (šiuo metu tai jau Panevėžio miesto teritorija). Anksčiau kalva buvo dirbama. Vietiniai žmonės šią vietą vadino "karališkomis kapinėmis". 1959 m. Panevėžio kraštotyros muziejus (vadovė D. Andrašiūnaitė) ištyrė vieną pilkapį (jo diametras 8,5 x 8 m). Rastos griautinio kapo liekanos su geležiniu įmoviniu kirviu. 1961 m. pilkapių vietą toliau tyrė Panevėžio kraštotyros muziejus kartu su Lietuvos istorijos institutu (vadovė E. Butėnienė). Buvo tiriamos dviejų pilkapių liekanos - du plotai: 10 x 10 ir 7 x

7 m. Pilkapiai beveik visiškai sunaikinti. I pilkapyje rasti 8 griautiniai kapai. Su radiniais buvo tik vienas kapas (į jį įdėtas pjautuvas ir lenktas peilis) (24). Ankstyvieji radiniai datuojami III-IV a. po Kr. (25). Vėliau šioje vietoje vėl laidota XVII-XVIII a. Viename kape rasta net 1824 metų pinigėlių (26).

Pajuosčio pilkapynas. Šio amžiaus trečiajame dešimtmetyje Juostos kairiajame krante, šalia Budrionių kaimo, buvo apie 35 pilkapius su 6-10 m skersmens ir 0,5-1 m aukščio sampilais. Atrodo, kad 1925 m. čia kai kuriuos pilkapius tyrinėjo Panevėžio muziejaus komisija (27). J. Puzinas rašė, kad šiuos tyrimus vykdė Panevėžio gimtajam kraštui tirti draugija (28). Po pilkapio sampilu, ant buvusio žemės paviršiaus, atidengti keturi griautiniai kapai su įkapėmis. Iš jų pažymėtini du žalvariniai plokšteliniai antsmilkiniai, kaklo papuošalas, sudarytas iš žalvarinių įvijų bei žalvarinių karolių, tarp kurių prikabinti penki kabučiai (13 pav.), lankinė profiliuota segė, laiptelinė segė. Šie radiniai būdingi II-III a. po Kr. J. Puzino pastangomis šie radiniai 1936 m. perduoti Vytauto Didžiojo kultūros muziejui.

1970 m. pilkapyne buvo išlikę apie 20 apardytų pilkapių. Nuo 1971 m. pilkapyno tyrimus pradėjo Vilniaus pedagoginis institutas (vadovas M. Michelbertas). Per keturis darbų sezonus ištirti visi pilkapiai, iškastos kelios perkastos. Kasinėjant nustatyta, kad iki pilkapių supylimo jų vietoje buvęs dar ankstyvesnis archeologijos paminklas - senovės gyvenvietė, kuri įrengiant pilkapius sunaikinta. Rastos puodų šukės brūkšniuotu paviršiumi bei kiti radiniai (žalvarinė sraiginė įvija) leidžia manyti senovės gyvenvietę čia egzistavus bent nuo VII-VIII a. pr. Kr. (29). Tai vienas iš seniausių žinomų Panevėžio rajono archeologijos paminklų.

Pilkapiuose atidengti 22 II - III a. po Kr. kapai (priklausantys pilkapių supylimo laikotarpiui), 9 VII-XII a. po Kr. griautiniai kapai ir net 92 XVI - XVIII a. kapai. Vėlyvieji palaidojimai smarkiai apardė ankstyvuosius. Prieš pilkapių supylimą jų vieta buvo pabarstyta 3-5 cm storio balto smėlio sluoksneliu. Pilkapių apačioje aptiktas degėsių ir angliukų sluoksnis (5-20 cm). Akmenų vainikai beveik neišliko. Jų vidinis skersmuo - 4-4,3 m. II-III a. po Kr. mirusieji laidoti nedeginti, galvomis į vakarus bei pietryčius. Pastebėta skobtinių karstų liekanų, o galvūgalyje ir kojūgalyje po du akmenis. Vyrų kapams būdingos įkapės: geležiniai įmoviniai kirviai, pentiniai siauraašmeniai kirviai, lazdeliniai smeigtukai, žalvarinės laiptinės segės; moterų kapams - geležinės ylos, emalio karoliai.

Po gana ilgos pertraukos pilkapyno teritorijoje žmonės vėl pradėti laidoti VII-XII a. po Kr. Mirusieji laidoti pilkapių sampiluose nedeginti. IX pilkapyje, apardytame moters kape, aptiktas 7 eilių žalvarinių įvijų ir trumpų skardinių cilindrių apgalvis. Į kapą dar įdėtos dvi žalvarinės antkaklės. Viena iš jų ramentiniais galais, kita - vytinė, užkeistais kilpiniais galais. Pažymėtinas XI pilkapyje rastas suardytas griautinis moters kapas (30). Įkapes sudarė penkių eilių apgalvės iš įvijų ir plokštelių, antkaklė tordiruotu ir kilpiniais galais, pasidabruotas žalvarinis kryžinis smeigtukas, geležinė yla, dvi žalvarinės įvijinės apyrankės, keturi įvijiniai žiedai (31).

Dar kartą pilkapyne laidota XVI-XVIII a. Mirusieji laidoti nedeginti, guldyti galvomis daugiausia į vakarus, daugelis lentiniuose karstuose. Į kapus daiktų jau dėta nedaug: tai žalvarinės pasaginės bei apskritos ažūrinės segės, geležiniai peiliai medinėmis briaunomis bei monetos (jų kapuose randama nuo vienos iki keliasdešimt). Rasta Aleksandro (1492-1506), Žygimanto Augusto (1545-1572) lietuviškų pusgrašių, Zigmanto III Vazos (1587-1632) dvidenarių ir šilingų, Jono Kazimiero (1648-1668) sidabrinų ir varinių šilingų, Prūsijos, Švedijos, Livonijos įvairių valdovų monetų (32).

Pakritižio kapinynas. Jis yra Nevėžio dešiniajame krante, netoli nuo Raguvos, kalvelėje. Apnaikintas dar iki karo kasant iš čia žvyrą. Kalvelę dar kasinėjo įvairūs mėgėjai, net atvykusios ekskursijos. Jie rasdavo akmeninių ir geležinių kirvių, Vytauto Didžiojo laikų pinigėlių (33). 1975 m. žvalgomosios ekspedicijos metu senkapį tyrinėjo Mokslinės

metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos archeologas J. Markelevičius. Senkapio teritorijoje buvo iškastos trys perkastos (12 x 1, 11 x 1, 24 x 1 m dydžio). Dviejose perkasose nesuardytų kapų neaptikta. Perkastoje žemėje rasta atsitiktinių radinių: apskritinių segių, ietigalis, kirvis, peiliai, skiltuvai. Kalvelės pietvakariniame pakraštyje, 0,6-0,8 m gylyje, atidengti 6 apardyti kapai. Juose rastos įkapės: peiliai, skiltuvai, žalvariniai žiedai, segės, diržų sagtys. Rastas ir vienas sveikas puodas. Pagal įkapes senkapis datuojamas XIV-XV a. (34).

Griniūnų kapinynas. Jis buvo į šiaurės rytus nuo Ramygalos, Juodos upės dešiniajame krante, kalvoje. Iš čia ilgą laiką vežtas žvyras, buvo kasami bulviarūsiai. Dirbant buvo randama žmonių kaulų, įvairių daiktų. Likusią nesuardytą senkapių dalį 1977 m. tyrinėjo Istorijos institutas ir Istorijos - etnografijos muziejus. Iširtas 912 kv. m plotas, atidengti 36 griautiniai ir 2 sudegintų žmonių kapai. Kai kurie palaidojimai apardyti kasant žvyrą ar bulviarūsius. Kapuose palaidota 10 moterų, 13 vyrų ir 7 vaikai. Mirusieji laidoti įvairiame gylyje. Įkapių nedaug. Jas galima suskirstyti į dvi pagrindines grupes - darbo įrankius ir papuošalus. Iš ginklų rastas tik vienintelis įmovinis ietigalis. Iš darbo įrankių į vyrų kapus dažniausiai dėti peiliai bei kirviai (7 pentiniai siauraašmeniai ir 5 įmoviniai). Pažymėtina ir tai, kad peilius dėdavo į kapą ne tik vyrams, bet ir moterims (3 kapai) bei paaugliams (1 kapas). Su peiliu palaidotas ir vienas sudegintas mirusysis. Keliuose kapuose įdėtas pjautuvas. Ši įkapė būdinga moterų kapams, nors buvo dedama ir paaugliams bei vyrams. Tuo tarpu ylos randamos beveik išimtinai tik moterų kapuose. Nedaug rasta verpstelių. Jie pagaminti iš akmens bei molio.

Papuošalai daugiau būdingi moterų kapams, nors vienas kitas įdėtas ir vyrams (lankinės segės, apyrankė). Gausiausią papuošalų grupę sudaro apyrankės (13 jų rasta kapuose bei 3 atsitiktinai). Didžiausią jų dalį (13) sudaro juostinės apyrankės, iš kurių 4 yra trikampio pjūvio, likusios - keturkampio ir pusapvalio pjūvio. Moterų kapuose rastos dvi antkaklės. Viena iš jų šaukštinė, o kita padaryta iš apvalios vielos išplotais galais. Dar viena dažniau pasitaikanti įkapė - tai lankinės segės. Jų rasta 10-yje kapų (kiekviename po vieną). Trys segės geležinės, likusios žalvarinės. Papuošalų grupę papildo geležiniai lazdeliniai smeigtukai, rasti 5-uose kapuose, bei įvijiniai žiedeliai.

Griniūnų kapinyne mirusiuosius laidojo keletą šimtmečių. Ankstyviausi kapai datuojami III a. po Kr. (kai kurie griautiniai kapai), prie vėlyviausių kapų priklauso degintinis kapas, datuojamas VI a. po Kr. (35). Griniūnų kapinyno tyrinėjimai parodė, kad jau VI a. mirusiųjų deginimo paprotys plito į šiaurę ir siekė Panevėžio rajono pietinę dalį.

Likpetrių kapinynas. Jie yra Karsakiško seniūnijoje, Lapkalniu vadinamoje kalvoje, apie 500 m nuo kelio Panevėžys - Vabalninkas. Kasdami bulviarūsius žmonės rasdavo geležinių sagčių, peilių, piniginių, monetų, "milžinų" kaulų. 1981 m. Lietuvos istorijos institutas (vadovė O. Kuncienė) ištyrė 90 kv. m, atidengė 12 apardytų kapų. Mirusieji palaidoti nedeginti, galvomis į pietvakarius bei vakarus. Prie griaučių rasta monetų: 3 Rygos šilingai, 1 Lenkijos pusgrašis, 1 Lietuvos šilingas, 2 Krokuvos denarai (36).

Pagiegalos kapinynas. Kapinynas yra Karsakiško seniūnijoje, kairiajame Lévens krante. Ši vieta vadinama švedų kapais. Dalis teritorijos iškasinėta bulviarūsiais, kita dalis ariama. Žmonės rasdavo monetų, kitų geležinių bei žalvarinių radinių (37). 1981-1982 m. Pagiegalos senkapius tyrinėjo Lietuvos istorijos institutas (vadovė O. Kuncienė). Iširtas 259 kv. m plotas, atidengta 30 kapų. Mirusieji laidoti nedeginti 50-130 cm gylyje, 2-2,2 m ilgio ir 0,75-1 m pločio duobėse. Kai kuriuose kapuose išliko lentinių karstų liekanų. Laidojimo kryptis - galvomis į pietvakarius, vakarus bei šiaurės vakarus. Įkapių rasta nedaug. Mirusieji laidoti su kriauniniais peiliais, žiedais, smeigtukais, sagtimis ir monetomis. Didžiausią dalį sudaro sidabrinės ir biloninės monetos. Tai 32 Rygos šilingai, kaldinti Zigmanto III Vazos (1587-1632) laikais, 3 Livonijos šilingai (Švedija, Kristina,

1632-1654), 2 dvidenariai (Zigmantas III Vaza) ir kitos. Įdomus radinys - žaidimo kauliukas. Sprendžiant iš radinių, Pagiegalos senkapiuose žmonės laidoti XVI-XVII a. (38).

Tiltagalių pilkapynas. Jie yra Karsakiškio seniūnijoje, Tiltagalių kaimo kapinių pietinėje dalyje ir į pietryčius nuo jų. Pirmieji duomenys apie šiuos pilkapius mus pasiekė iš XIX a. pirmos pusės (39). Įdomu tai, kad XIX a. pabaigoje teritorija, kurioje yra pilkapiai, buvo vadinama Alka (40). Pokrovskis pirmasis pateikė informaciją apie tai, kad viename pilkapyje rasta keletas griaučių, suguldytų ratu kojomis į centrą (41). 1927 m. Jonas Balys (vėliau žymus lietuvių etnologas), aprašydamas Karsakiškio apylinkes, taip pat pažymėjo, kad Tiltagaliuose esantys seni, medžiais apaugę kapai, senųjų žmonių vadinami Alku. Vietinis žmogus jam pasakojo, kad bent prieš 20 metų smalsuoliai vieną pilkapį atkasę ir radę daug ratu suguldytų griaučių, be jokių ginklų ir kitokių daiktų (42). Etnografas A. Daniliauskas, surinkęs medžiagą apie Tiltagalių pilkapius, pažymėjo, kad XX a. pradžioje vieną (pietini) pilkapį kasinėjo kunigas J. Pauliukas, kilęs iš kaimyninio Palaukių kaimo. Pagal senesnio amžiaus žmonių pasakojimus jis buvo radęs žmonių griaučių ir geležinį ietigalį. Beje, teritoriją, kurioje yra pilkapiai (į pietryčius nuo kapinių), A. Daniliauskas vadina Alkaviete (43). Valstybės archeologijos komisijos archyve yra duomenų apie Tiltagalių kapinių vietoje randamus senus pinigus ir kaulus (44).

Ilgą laiką Tiltagalių pilkapynas nebuvo įtrauktas į archeologijos paminklų sąrašus. 1975 m. pilkapius žvalgė Mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos archeologų ekspedicija (vadovas J. Markelevičius). Buvo nustatyta, kad trys pilkapiai yra veikiančių kapinių pietinėje dalyje, o dar šeši - už kapinių tvoros, pušyne. Ekspedicijos metu tirtas vienas pilkapis, esantis kapinių teritorijoje, 20 m į pietryčius nuo kapinių koplyčios. Tyrimų metu 0,4 m gylyje aptiktas degėsių sluoksnelis, pavieniai akmenys, suardyto kapo kaulai bei trys neseni palaidojimai. Užpilant perkasą rastas žalvarinės vielos gabaliukas. Autorius padarė išvadą, kad čia būta pilkapio su akmenų vainiku, datuojamo ankstyvuju geležies amžiumi (45). 1981 m. Tiltagalių pilkapius žvalgė MA Istorijos institutas (vadovas V. Urbonavičius), 1982 m. - Mokslinė metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba.

Kadangi dar du spėjami pilkapiai buvo veikiančių kapinių teritorijoje, nutarta ir juos ištirti. 1988 m. Tiltagalių pilkapius kasinėjo Mokslinė metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba (vadovas P. Tebelškis). Buvo ištirti keturi plotai - trys kapinių teritorijoje ir vienas lauke į pietryčius nuo kapinių. Nustatyta, kad ištirtose vietose galėjo būti tik vienas pilkapis, esantis į dešinę nuo kapinių vartų ir į pietus nuo kapinių koplyčios. Jis smarkiai apardytas vėlesniais laikais čia laidojant žmones. Pilkapių supylimo laikotarpiui skirtinų kapų neaptikta (dėl anksčiau minėtos priežasties). Tyrimų metu užfiksuoti 22 griautiniai palaidojimai priklauso daug vėlesniam laikotarpiui (17 kapų atidengta I, 2 - II ir 3 - III plote). Vyraujanti palaidojimų kryptis - galva į vakarus ir pietvakarius, keturi kapai (Nr. 10, 18, 19, 21) orientuoti į pietryčius (2 pav.). Dešimtyje kapų (iš 22) rasta įvairių įkapių. Gausiausią įkapių dalį sudarė monetos. Iš viso jų rasta 26 vienetai: kape Nr. 3 - dvi, Nr. 4 - aštuonios, Nr. 8 - šešios, Nr. 12 - šešios, Nr. 15 - dvi ir viena atsitiktinė. Didžiausią monetų skaičių sudaro Žygimanto Augusto denarai (12 vienetų), taip pat rasta Aleksandro (1492-1506), Jono Albrechto (1492-1501), Rygos arkivyskupystės, Livonijos ordino monetų. Pažymėtina, kad Tiltagaliuose rastos 3 retos lietuviškos monetos (III tipas), kuriose pavaizduota Vytis ir Gedimino stulpai (viena kape Nr. 3 ir dvi kape Nr. 15). Antrą radinių grupę sudaro geležinių kriauninių peilių fragmentai. Jų rasti 8 vienetai (po vieną kapuose Nr. 3, 4, 6, 8, 12, 14, 15 ir vienas atsitiktinis). Įprastinė peilio padėtis kape - juosmens srityje arba prie kojų. Kape Nr. 14 peilis kartu su kitomis įkapėmis padėtas kojūgalyje. Kirviai rasti du - vienas plačiaaašmenis pentinis (kape Nr. 19), kitas - pentinis miniatiūrinis (kape Nr. 14). Iš kitų radinių reikia paminėti pasaginę žalvarinę tordiruotą segę stilizuotais galais, auskarus, žiedus. Išsamiau norėtusi aptarti du kapus su gausesnėmis įkapėmis. Kape Nr. 4 (jame palaidota 25-30 m. amžiaus moteris) prie kairės rankos

padėtas geležinis peilis, kurio išliko tik kriaunos. Ties kairiuoju šonu šiek tiek įstrižai - įdomus radinys - piniginė (rankinukas). Ji 19,5 x 17 cm dydžio, pagaminta iš gražiai ornamentuotos odos. Pakraščiai puošti kryžiaus formos žalvariniais apkalėliais ir trimis žalvarinėmis skardelėmis. Piniginėje rastos 8 monetos: 1545 m. Lenkijos Žygimanto I grašis, trys 1554 m. Lietuvos Žygimanto Augusto denarai, vienas 1555 m. denaras, trys Livonijos ordino Hermano fon Bruingenėjaus (1535-1549) šilingai. Ant blaudikaulių rastos dvi žalvarinės stačiakampio formos sagtys. Kape Nr. 14, kuriame palaidotas vyresnis nei 55 m. amžiaus vyras, įkapės visai kitokios. Prie dešinės kojos blaudikaulio plunksna žemyn padėtas įmovinis ietigalis, kurio išlikęs ilgis - 16 cm. Kojūgalyje viena prie kitos sudėtos kitos įkapės. Tai miniatiūrinis kirvukas (jo aukštis tik 10,5 cm, ašmenų plotis - 6,5 cm), B formos skiltuvas, keturkampės formos geležinė sagtis, kriauninio peilio liekanos ir akmeninis 8,5 cm ilgio, 1,8 cm pločio galastuvas (4-5 pav.). Pagal kapuose aptiktus radinius dalį palaidojimų (kapai Nr. 3, 4, 6, 8, 12, 14, 15, 19) galima datuoti XV-XVI a., kiti yra vėlyvesni - XVII-XVIII a., o kai kurie gal net XIX a. Atlikus kai kurių palaikų osteologinius tyrimus, nustatyta čia palaidotų žmonių lytis ir amžius. Kapuose Nr. 4, 6, 15 palaidotos moterys (amžius tarp 20-55 metų), kapuose Nr. 9, 12, 13, 14, 17, 19 - vyrai (amžius tarp 35-60 metų), kapuose Nr. 2, 3, 18 - vaikai.

Kaip jau minėta, kasinėjant užfiksuotos vieno pilkapio liekanos (III plotas). Pilkapis smarkiai apardytas (centre iškasta didelė duobė vėlyvesniam kapui), todėl jo aukštį galima nustatyti tik apytiksliai - apie 0,8 m. Pilkapis supiltas iš pilkos žemės ir smėlio (arčiau pilkapio centro šio sluoksnio storis apie 0,6 m). Jo pagrindą sudarė pilkos žemės su degėsiais ir smėliu sluoksnis. Pilkapio pakraščiuose aptikti pavieniai akmenys galėjo priklausyti buvusiam aplink jį akmenų vainikui. Vainiko skersmuo apie 6,5 m. Įdomus radinys aptiktas III ploto pietvakarinėje dalyje, kur jau už pilkapio ribų 1,06 m gylyje nuo žemės paviršiaus, ties pilkapio centru, išryškėjo akmenų konstrukcija. Ją sudarė 1,2 x 0,95 m dydžio grindinys, sudėtas iš 2 eilių akmenų (jų aukštis - 30-35 cm). Apatinė akmenų eilė dėta ant įžemio (smėlio), o virš grindinio, jo centre, buvo apie 40 x 35 cm dydžio ir 10 cm storio perdegusios žemės sluoksnis su smėlio, smulkių degėsių intarpais. Neabejotina, kad tai židiny, tačiau neištyrus aplinkos ir neaptikus prie jo jokių radinių, lieka neaiški židinio paskirtis - ar jis buvo naudojamas laidojimo apeigų metu, ar tai kitos paskirties objektas. Panašių savitų židinių bei laužaviečių rasta ir kituose pilkapynuose: Pajuosčio VIII pilkapio viduryje aptiktas grindinys iš 16 nedidelių akmenų, tarp kurių buvo degėsių ir angliukų (46), Plaučiškiuose (Pakruojo r.) II pilkapyje už šiaurės rytinio vainiko krašto pastebėtas 7 akmenukų puslankis, kurio viduryje virš apdegusio smėlio aptikta daug anglių, ant IV pilkapio pagrindo buvo 50 x 80 cm dydžio laužavietė su stambiomis anglimis (47), Noliškių pilkapio (Šiaulių r.) pietrytiniame pakraštyje ir už jo ribų, šalia akmenų grindinių, aptiktos 0,4 x 0,5 m ir 0,3 x 0,35 m degėsių dėmės (48). Čia vėl reikėtų prisiminti tradiciją šią vietą sieti su Alku (senovės lietuvių religinio kulto vieta). Tai, kad Tiltagalių kapinių teritorijoje buvo laidojama nuo I tūkstantmečio po Kr. pirmos pusės iki šių dienų (galbūt su pertraukomis), tik patvirtina išskirtinę šios vietos reikšmę senovės žmonių gyvenime. Reikia manyti, kad tolimesni tyrimai dar neužlaidotoje kapinių dalyje bei aplink jas padės atversti dar ne vieną įdomų šios vietos istorijos lapą.

Vilkų (Tauginaičių, Miciūnų) kapinynas. Iki 1989 m. šis paminklas archeologams nebuvo žinomas. Tų metų rugsėjo mėnesį Panevėžio miškų ūkio gamybinis susivienijimas pradėjo kasti žvyrą kalvoje, esančioje Krekenavos apylinkėje, Vilkų miške. Darbų metu rasta žmonių kaulų bei kitų radinių, kurie neaiškiomis aplinkybėmis dingo. Kalvos teritorijoje buvo iškasta maždaug 45 x 40 m dydžio duobė. 1991 m. vasarą šio objekto žvalgomuosius archeologinius tyrimus vykdė A. Gedeikis. Buvo iširtos 2 perkasos (20 kv. m) į pietvakarius nuo karjero. Aptiktas apardytas griautinis kapas, orientuotas 270 laipsnių į vakarus, be radinių (49). 1994 m. kapinyno tyrinėjimai buvo tęsiami. Juos vykdė Lietuvos kultūros paveldo mokslinis centras (vadovas P. Tebelškis). Tyrimų metu iškastos 5

perkasos, kurių plotas 47,5 kv. m. Atidengti 3 kapai, iš kurių tik vienas (kapas Nr. 2) nesuardytas. Kapas Nr. 2 atidengtas 0,9 m gylyje. Jis orientuotas 270 laipsnių į vakarus. Griaučių ilgis 170 cm. Antropologai nustatė, kad čia palaidotas 35-40 metų vyras. Kape rasta nemažai radinių (6 pav.). Krūtinės srityje nuo apatinio žandikaulio įstrižai stuburo iki dešinės rankos alkūnės atidengtos 7 žalvarinės plokštelės 4-5 cm ilgio ir 1,5 cm pločio. Jų galuose yra po kilputę sujungimui. Plokštelių paviršius puoštas dvejomis lygiagrečiomis eilėmis iškilų gumburėlių, išmuštų iš vidinės pusės. Tarp plokštelių yra tarpeliai, kuriuose surinkta daugiau kaip 50 vienetų maždaug 0,5 cm skersmens žalvarinių spurgelių, apačioje turinčių po 2 kilputes pritvirtinti prie odos. Atrodo, kad tarp žalvarinių plokštelių būta odos, puoštos žalvariniais spurgeliais, kuri ir jungė plokšteles. Tai perpetės liekanos. Ties dešinės kojos keliu (išorinėje pusėje), 4 cm atstumu nuo kaulų, į kapą įdėtas pentinis siauraašmenis kirvis nulaužtais ašmenimis. Kirvis guli statmenai kaulams, nulaužtą dalimi atgręžtas į griaučius. Pentis yra žemiau negu dalis prie ašmenų. Išlikusi kirvio dalis 12 cm ilgio, penties viršutinė dalis 7 cm ilgio, apvalios formos skylės skersmuo - 3,6-3,8 cm, kirvio plotis siauriausioje vietoje - 2,6 cm. Toks pat kirvis rastas ir Griniūnų kapinyne (Panevėžio rajonas) kape Nr. 35 (50). Tarp blauzdikaulių (arčiau kairiojo) gulėjo geležinė ovalo formos, 3,5 x 2 cm dydžio smarkiai surūdijusi sagtelė. Jos vieta rodo, kad ja galėjo būti užsegtas apavas, kurio liekanų, deja, neišliko. Nuiminėjant kaulus, po dešine ranka rasta dar pora įkapių. Po dilbio kaulais gulėjo geležinis kovos peilis. Jo ilgis 31 cm, plotis 2,5 cm. Nugarėlė lygi, jos storis 0,3-0,5 cm, geležtė į galą siaurėjanti. Ties peilio rankena gulėjo du žalvariniai apkalai dirželių galams įtvirtinti. Apkalų ilgis 4 cm, šonai trapecijos formos, viršutinėje dalyje - kilpa, o apatinėje - pritvirtinimo skylutė.

Kapas Nr. 3, atidengtas VI perkasoje, 0,54 m gylyje, apardytas: sulaužyta kaukolė, rankų kaulai išlikę tik iki alkūnių, rastas tik vienos kojos sulaužytas kaulas. Įkapių nerasta. Nustatyta, kad čia palaidota 25-35 m. moteris. Suardytas kapas Nr. 4, atidengtas toje pačioje perkasoje, 0,61 m gylyje. Jame išliko tik du kauliukai, ant kurių gulėjo pentinis siauraašmenis kirvis, kurio ilgis 21 cm, penties viršutinės dalies plotis 6,3 cm, skylė apskritos formos, 3,2-3,5 cm skersmens. Ašmenys palenkti į koto pusę. Kirvio plotis siauriausioje vietoje - 2,5 cm, prie ašmenų - 6,7 cm.

1994 m. tyrinėjimai padėjo nustatyti, kad pagrindinė senkapių teritorija buvo į rytus nuo tyrinėtoms vietoms ir kasant žvyrą sunaikinta. Kapų dar gali būti likę ir į vakarus nuo tyrinėtoms vietoms. Pagal kapuose buvusias įkapes juos reikia datuoti V-VI a. po Kr. Tai vienas iš nedaugelio šio laikotarpio archeologijos paminklų Panevėžio rajone.

Pabaigoje keletas bendresnių pastebėjimų. I tūkst. pr. Kr. antroje pusėje bei pabaigoje Centrinė ir Šiaurės Žemaitija bei Šiaurės Lietuva buvo retai apgyvendinta. Šiaurės Lietuvoje iki šiol dar nerasta žalvario bei ankstyvojo geležies amžiaus kapų, todėl palaidojimai pilkapiuose yra seniausi žinomi kapai šioje teritorijoje. Panevėžio rajono teritorijoje esantys pilkapiai priskiriami Žemaitijos ir Šiaurės Lietuvos pilkapių arealui. Jie buvo paplitę Telšių, Kelmės, Šiaulių, Radviliškio, Panevėžio, Pasvalio, Pakruojo, Joniškio, Mažeikių, Biržų, Kupiškio, Rokiškio, iš dalies Plungės, Raseinių, Tauragės, Šilalės ir Utenos rajonuose (51). Beje, pirmųjų amžių po Kr. pilkapių randama ir Centrinėje bei Pietinėje Latvijoje. Kai kurie laidosenos bei materialinės kultūros bendrumai leidžia spėti, kad Žemaitijos ir Šiaurės Lietuvos bei Pietų Latvijos I-IV a. po Kr. pilkapių kultūra susidarė I a. pr. Kr. - I a. po Kr. pirmoje pusėje, į šią iki tol retai gyventą sritį atsikėlus gyventojams iš Lietuvos pajūrio (52). Daugumas pilkapių priklauso I-IV a. po Kr., nors kai kuriuose dar buvo laidojama ir V-VI a. po Kr. (53). Upytės plokštinis kapinynas, nors ir įsiterpęs į pilkapių teritoriją bei turintis buvusių pilkapių su akmenų vainikais liekanų, kai kuriais laidosenos bruožais artimas Centrinės Lietuvos kapinynams (Eiguliams, Kriemalai, Lauksvydams - Kauno rajone, Sargėnams, Veršvams - Kauno mieste), todėl jį galima laikyti šiauriniu šių kapinynų variantu (54).

Apie I tūkst. po Kr. vidurį paprotys laidoti pilkapiuose Šiaurės Lietuvoje nyksta, ir pilkapius pakeičia plokštiniai kapinynai. Prie Ramygalos buvęs Griniūnų kapinynas priklauso Centrinės Lietuvos plokštinių kapinynų grupei. Būdingas šių kapinynų bruožas - degintinių kapų atsiradimas V-VI a. po Kr. Šią kapinyno grupę (Griniūnai, Eiguliai - Kauno mieste, Kairėnėliai - Radviliškio rajone, Plinkaigalis - Kėdainių rajone ir kt.) norima sieti su aukštaičių gentimis. Į šiaurę nuo šios kapinynų grupės V-VI a. po Kr. susidarė plokštinių kapinynų grupė. Čia mirusieji buvo laidoti nedeginti. Tradiciškai šie kapinynai siejami su žiemgaliais, kurių apgyvendintos teritorijos pietinė ribaėjo šiauriau Panevėžio, siekė Lėvenį (55).

Panevėžio rajono teritorijoje aptikti I tūkst. po Kr. pabaigos - II tūkst. po Kr. degintiniai žmonių kapai bei nedeginti žirgų kapai (Rimaisai, Barinė, Venslaviškiai) kartu su Veršvais, Sargėnais (Kauno miestas), Graužiais, Ruseiniais (Kėdainių rajonas) ir kitais priklauso plokštinių kapinynų Centrinės Lietuvos sričiai. Jos skiriamieji požymiai: vyrauja degintiniai kapai, egzistuoja paprotys drauge su vyru laidoti ir kovos žirgą (nedegintą). Dažnai žirgams skirdavo atskirą kapinyno dalį (Rimaisai, Veršvai, Pakapiai). Šie laidojimo požymiai turi bendrumą su Rytų Lietuvos pilkapių sritimi. Šios dvi sritys IX - XII a. po Kr. siejamos su lietuviais.

Taigi, Panevėžio rajono tyrinėtų laidojimo paminklų medžiaga prisideda prie aktualių archeologijos mokslo problemų sprendimo.

P.Tebelškis

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

1. A. Seibutis. Mindaugo Lietuvos archeologinis pagrindas// Lietuvos mokslas. 1994. T. 2. Knyga 4(5). P. 32.
2. Ten pat. P. 34.
3. A. Petrulienė. Iš kultūrinio palikimo istorijos// Panevėžio istorijos fragmentai. Panevėžys, 1993. P. 8 - 13.
4. J. Puzinas. Šis tas iš Panevėžio krašto proistorės// Rinktiniai raštai. Čikaga, 1983. T. 1. P. 629.
5. Ф.Покровский. Археологическая карта Ковенской губернии. Вильна, 1899. С.118.
6. E. Majewski. Kurhany w Pokalniszkach// Úwiatowit. Warszawa, 1900. T. 2. P. 92 -103.
7. Отчет императорской археологической комиссии за 1909-1910 г. СПб, 1913. С.170.
8. Lietuvių tauta. K., 1935. T. 5. P. 119.
9. Lietuvos archeologijos atlasas. V., 1978. T. 3. P. 78.
10. M. Černiauskas. Radviliškio rajono 1981 m. archeologijos paminklų žvalgomųjų tyrinėjimų ataskaita. LKPMC archyvas. F. 7. Ap. 1. S. v. 369. P. 7.
11. M. Butrymówna. Kurhany w Niewieźnikach w. pow. Poniewieskim// Úwiatowit. Warszawa, 1902. T. 4. P. 148-149.

12. Lietuvos archeologijos atlasas. V., 1978. T. 4. P. 41.
13. Отчет императорской археологической комиссии за 1909-1910 г. СПб, 1913. С.243.
14. Lietuvos kultūros paveldo centro archyvas. F. 7. Ap. 1. S. v. 137. P. 84.
15. Panevėžio balsas. 1934. Nr. 32.
16. A. Tautavičius. 1968 m. žvalgomosios ekspedicijos ataskaita. LKPMC archyvas. F. 7. Ap. 1. S. v. 112. P. 52.
17. Lietuvos žinios. 1913. Rugpjūčio 22. P. 3.
18. Ф.Покровский. Археологическая карта Ковенсой губернии. Вильна, 1899. С.116
19. J. Puzinas. Šis tas iš Panevėžio krašto proistorės// Rinktiniai raštai. Čikaga, 1983. T. 1. P. 628.
20. J. Puzinas. Rimaisų (Panevėžio r. Ramygalos sen.) 1938 m. kasinėjimų dienoraštis. LKPMC archyvas. F. 7. Ap. 1. S. v. 438. P. 2.
21. J. Puzinas. Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys// Senovė. K., 1938. T. 4. P. 291.
22. J. Puzinas. Šis tas iš Panevėžio krašto proistorės// Rinktiniai raštai. Čikaga, 1983. T. 1. P. 638.
23. P. Kulikauskas. Upytėje, Panevėžio r. 1938 m. ištirtų kapų aprašymas. Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyriaus archyvas. B. 518. P. 23.
24. E. Butėnienė. Pažalvaičių k. Piniavos sen. Panevėžio r. senkapio 1961 m. tyrinėjimo dienoraštis. Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyriaus archyvas. B. 158. P. 9.
25. Lietuvos archeologijos atlasas. V., 1977. T. 3. P. 87.
26. E. Butėnienė. Pažalvaičių k. Piniavos sen. Panevėžio r. senkapio 1961 m. tyrinėjimo dienoraštis. Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyriaus archyvas. B. 158. P. 9.
27. Panevėžio balsas. 1925. Nr. 36.
28. J. Puzinas. Šis tas iš Panevėžio krašto proistorės// Rinktiniai raštai. Čikaga, 1983. T. 1. P. 628.
29. Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1970 ir 1971 metais. V., 1972. P. 26.
30. Ten pat. P. 28.
31. M. Michelbertas. Ataskaita už 1973 m. archeologinius tyrinėjimus Pajuostėje, Panevėžio r. Lietuvos kultūros paveldo centro archyvas. F. 7. Ap. 1. S. v. 239. P. 38.
32. Ten pat. P. 39.
33. J. Markelevičius. Panevėžio r. archeologijos paminklų žvalgomosios ekspedicijos 1975 m. ataskaita. Lietuvos kultūros paveldo centras. F. 7. Ap. 1. S. v. 184. P. 29.
34. J. Markelevičius. Pakritižio (Panevėžio r.) senkapio tyrinėjimai 1975 m. // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1974-1975 metais. V., 1977. P. 150.
35. A. Tautavičius. Griniūnų (Panevėžio rajonas) senkapis// Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1976 ir 1977 metais. V., 1978. P. 155.
36. O. Kuncienė. Likpetrių kapinynas// Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1980-1981 metais. V., 1982. P. 108.
37. Panevėžio balsas. 1925. Nr. 33 (76).
38. O. Kuncienė. Pagiegalos kapinynas// Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1980-1981

metais. P. 107.

39. Mokslų Akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius. B. 4. P. 185.

40. Ф.Покровский. Археологическая карта Ковенской губернии. Вильна, 1899. С.65

41. Ten pat. P. 66.

42. Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius. F. 168. S. v. 35.

43. Tiltagalių pilkapių pasas. Saugomas Lietuvos kultūros paveldo mokslinio centro Archeologijos skyriuje.

44. Lietuvos kultūros paveldo mokslinio centro archyvas. F. 7. Ap. 1. S. v. 22. P. 543.

45. J. Markelevičius. Žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų Panevėžio rajone 1975 m. ataskaita. Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyriaus archyvas. B. 460. P. 39.

46. M. Michelbertas. Senasis geležies amžius Lietuvoje. V., 1986. P. 58.

47. S. Patkauskas Plaučiškių pilkapiai// Muziejai ir paminklai. V., 1980. Nr. 3. P. 45.

48. M. Černiauskas. Noliškių (Šiaulių rajonas) pilkapių tyrinėjimai 1973 ir 1975 metais.// Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1974 ir 1975 metais. V., 1977. P. 57.

49. A. Gedeikis, P. Juknevičius. Tauginaičių senkapio 1991 m. tyrinėjimų ataskaita. Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyriaus archyvas. B. 1924.

50. A. Tautavičius. Griniūnų senkapis// Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1976-1977 metais. V., 1978. P. 151.

51. M. Michelbertas. Senasis geležies amžius Lietuvoje. V., 1986. P. 54.

52. Lietuvių etnogenezė. V., 1987. P. 108.

53. M. Michelbertas. Senasis geležies amžius Lietuvoje. V., 1986. P. 56.

54. Ten pat. P. 44.

56. 55. Lietuvių etnogenezė. V., 1987. P. 1.

57. 35. Ten pat. P. 198.

PANEVĖŽIO RAJONO LAIDOJIMO PAMINKLŲ TYRINĖJIMŲ CHRONOLOGINĖ LENTELE

Eil.	Paminklo	Kasinėjim	Istaiga	Darų vadovas

Nr.	pavadinimas	ų data		
1.	Pakalniškių pilkapynas	1893-1894 m.		R. Švainickis.
		1897 m		M. Butrimówna
		1909 m	Imperatoriškoji archeologinė komisija	I. Abramovas
		1910 m		J. Basanavičius
2.	Nevėžininkų pilkapynas	1901 m		M. Butrimówna
3.	Berčiūnų pilkapynas	1909 m	Imperatoriškoji archeologinė komisija	I. Abramovas
		1989 m	Mokslinė metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba	P. Tebelškis
		1992 m	Lietuvos istorijos institutas	I. Vaškevičiūtė
		1993-1994 m	Lietuvos istorijos institutas	S. Urbanavičienė
4.	Gilbonių pilkapynas	1909 m	Imperatoriškoji archeologinė komisija	I. Abramovas
		1994 m	Lietuvos istorijos institutas	S. Urbanavičienė
5.	Pamarnakių pilkapynas	1909 m	Imperatoriškoji archeologinė	I. Abramovas

			komisija	
6.	Gailiūnų pilkapynas	1913 m		L. Kšivickis
7.	Lepšių pilkapynas	1921, 1930, 1934 m.	Panevėžio kraštotyros muziejus ir mokykla	1921 m. P. Blumas
		1943 m.	Kauno kultūros muziejus	P. Kulikauskas
8.	Rimaisų (Masiokų) kapinynas.	1938 m	Kauno kultūros muziejus	J. Puzinas
9.	Upytės kapinynas	1938 m	Kauno kultūros muziejus	P. Kulikauskas
10.	Pašilių pilkapynas	1943 m	Kauno kultūros muziejus	P. Kulikauskas
		1975 m	Mokslinė metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba	J. Markelevičius
		1979, 1982 m.	Panevėžio kraštotyros muziejus	A. Striaukaitė
11.	Pažalvaičių pilkapynas	1959 m	Panevėžio kraštotyros muziejus	D. Andrašūnaitė
		1961 m	Lietuvos istorijos institutas	E. Butėnienė
12.	Pajuosčio (Budrionių) pilkapynas	1971-1974 m	Vilniaus pedagoginis institutas	M. Michelbertas

13.	Pakritižio kapinynas	1975 m	Mokslinė metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba	J. Markelevičius
14	Griniūnų kapinynas.	1977 m	Lietuvos istorijos institutas	A. Tautavičius
15.	Barinės kapinynas	1981-1982 m	Panevėžio kraštotyros muziejus	A. Striaukaitė
16.	Burvelių (Geramyslio) kapinynas	1981 m	Panevėžio kraštotyros muziejus	A. Striaukaitė
17.	Likpetrių kapinynas	1981 m	Lietuvos istorijos institutas	O. Kuncienė
18.	Pagiegalos kapinynas	1981-1982 m	Lietuvos istorijos institutas	O. Kuncienė
19.	Jutiškių (Baroniškių) kapinynas	1983 m	Panevėžio kraštotyros muziejus	A. Striaukaitė
20.	Kiūčių (Linonių) kapinynas	1986 m.	Panevėžio kraštotyros muziejus	A. Striaukaitė
21.	Tiltagalių pilkapynas	1975, 1988 m	Mokslinė metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba	J. Markelevičius, P. Tebelškis
22.	Užkalnių kapinynas	1989 m	Panevėžio 11-oji vid. m-la	A. Gedeikis
23.	Jutkonių	1990 m	Panevėžio 11-	A. Gedeikis

	kapinynas		oji vid. m-la	
24.	Glitėnų kapinynas	1991 m	Panevėžio kraštotyros muziejus	A. Petrulienė
25.	Vilkų (Tauginaičių, Miciūnų) kapinynas	1991 m	Panevėžio 11-oji vid. m-la	A. Gedeikis
		1994 m	Lietuvos kultūros paveldo mokslinis centras	P. Tebelškis